

Poznámky k edukaci žáků problémy v chování/ s poruchami chování

Komunikace a spolupráce s rodiči

Od nástupu dítěte do školy představuje škola významné místo v jeho životě. Obvykle to bývá první "oficiální" instituce, se kterou dítě – budoucí občan vstupuje do kontaktu. Přesto škola nemůže (a ani by s výjimkou extrémních případů neměla) nahrazovat roli rodiny.

V každé učebnici pedagogiky se budoucí učitel dovídá o zásadě jednotného výchovného působení na žáka. V této kapitole se pokusíme najít odpověď na otázku, jak navázat kontakt s rodinou tak, aby výchovné působení ve škole a v rodině nebylo alespoň v přímém rozporu.

Rodiče významně ovlivňují postoje žáka ke škole. Rodiče jsou zejména v mladším školním věku důležití pro utváření vztahů a postojů. V kontaktu s rodiči si dítě uplesňuje svůj názor na svět okolo sebe a rodiče současně fungují jako určité informační síto, které vybírá dítěti informace (např. nákupem knížek, výběrem TV programů atd.). Názor rodičů a jejich postoj ke škole je pak mnohdy nejdůležitější tečkou za výchovným a vzdělávacím snažením učitelů. (*"Je to stejně na nic, přišť se nenech chytit."* *"To jsou blbosti, který v životě nebudeš potřebovat."*) Úkolem školy je připravovat prostředí, které umožňuje rozvoj všech dětí bez rozdílu a přistupuje s úctou k jejich osobnostním i kulturním zvláštěnostem. A také prostředí, které bude rozvíjet pozitivní vztahy mezi dětmi na půdě školy a případně jejich rodiči tam, kde se podaří vytvořit atmosféru vzájemné spolupráce a respektu.

Vztah rodičů ke škole (a vzdělávání v ní) v naší zemi lze na základě srovnávacích studií např. OECD (1993, resp. 1995) celkově charakterizovat jako zdvořilý nezájem (Štech, 1994, 1997). To může mít celou řadu příčin. Mezi nejčastěji uváděné patří: vlastní špatná zkušenost se školou, dále podivná tradice informovat rodiče hlavně o sníženém prospěchu, poruchách chování a výši příspěvků na "xyz" (Rabušicová, Pol, 1996). Což u rodičů dětí se specifickými poruchami učení, dětí instabilních, dětí s nedostatečnou slovní zásobou, dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí atd. může vést až k traumatizaci. Přičemž neochota těchto rodičů naslouchat negativně emocionálně podbarveným výtkám na adresu vlastního potomka, ke kterému ve své většině chovají lásku, je mylně vykládána i renomovanými odborníky jako většinová nechuť ke spolupráci.

Tento generalizovaný negativní postoj ke konkrétnímu žákovi označuje poetický odborný pojem "golem efekt". Učitel je tak přirovnáván k rabbi Loewovi z pražských pověstí, který v dobrém úmyslu sestavil Golema, umělého sluhu, který se nakonec vymkl kontrole. Pocobně učitel informující dítě pouze o jeho selháních, chybách atd. v důsledku vytváří dítě řídicí se přesvědčením "když se o mně špatně mluví, asi na tom něco bude. Nemá cenu se snažit být dobrý, když mám talent být nehorší..." To se může přenést i na rodinu podobně postiženého dítěte, která se pak snaží spíše svého člena hájit, místo aby učitele podpořila. (Naštěstí existuje i opak, tzv. Galathea resp. Pygmalion efekt, kdy lze stálou pozitivní zpětnou vazbou (povzbuzováním, pochvalami) povzbudit dítě k nečekaným výkonům. Z odborného hlediska preferujeme spíše tento druhý extrém.

Určitým dědictvím totalitního školství je v různé míře přetrvávající představa, že jediným odborníkem na výchovu je učitel s patřičným vzděláním. Vhodným partnerem pro takového odborníka k rozhovoru o dítěti je jen jiný učitel, který dítě učí. V případě problémů je nutné kontaktovat specialistu v pedagogicko-psychologické poradně. Rodičům je přiznávána jakási servisní role, provádění každodenní údržby prostřednictvím domácích úloh a kontrolou žákovské knížky. Tento přístup pozapomíná význam role rodičů v prvních šesti letech života dítěte, podle většiny dětských psychologů zcela zásadní pro další vývoj člověka a v šesti letech dělá tlustou čáru a z výchovy a vzdělávání udělá čistě odbornou záležitost. Rodiče jsou odpovědní za své dítě a měli by být informováni o tom, jak tráví čas ve škole. Rodiče jsou partneři a mají nárok na informace – v odpovídající formě. Rodiče jsou zároveň nejlepší "expert" ve vztahu ke svým vlastním dětem, se kterými tráví podstatnou část svého života. Zvláště v případě romských rodičů je pouto rodiny velmi silné a výchova dětí prioritní záležitostí, byť v trochu jiném duchu, než jsme zvyklí my. Nicméně pro dobrého rodiče i pro dobrého učitele je hledat pro dítě to nejlepší. Bez ohledu na nejrůznější komunikační bariéry (vzdělanostní, etnické, světónázorové atd.) je hledání toho nejlepšího pro dítě výborným výchovným východiskem pro navázání efektivní spolupráce mezi školou a rodinou.

Když se to povede, mohou rodiče velmi pomoci při přípravě podmínek pro výuku. Jako sponzoři, jako poradci vedení školy, jako vzory pro děti. Mohou se i aktivně zapojit do výuky přípravou exkurzí, odbornými výstupy atd.

Propojení rodiny a školy může mít i širší souvislosti, kdy se škola stává určitým mostem mezi místní samosprávou a různými (např. etnickými) komunitami v případě úspěšné spolupráce. Škola tak může být půdou pro setkávání např. na školních divadelních představeních, prezentacích prací žáků, sportovních utkáních atd., což napomáhá vytvářet vztah nejen ke škole, ale i širšímu sociálnímu okolí (městské části, obci).

Vztah mezi školou a rodinou

Na vztah mezi rodinou (komunitou) a školou se můžeme dívat jako na přímku se dvěma extrémy. S prvním modelem má zkušenost většina populace v této zemi, tento model byl typický pro školství za doby totality, nicméně jeho historie je starší. Souvisí s tím, co označujeme jako "tradiční model školy". Nejedná se samozřejmě o zcela vyčerpávající model, ale o způsob uvažování o prostředí v konkrétní škole, v konkrétní třídě, u konkrétního učitele. Velmi důležitý je postoj ředitele školy i celková atmosféra mezi pracovníky školy atd. Nicméně dovoluujeme si předložit následující výčet jako východisko pro uvažování o míře otevřenosti školy vzhledem k rodičům.

Nejběžnější modely (volně podle materiálů Albertová, 1989):

Ochranný model (nejuzavřenější):

- škola je jako pevnost – škola je uzavřeným celkem fungujícím na základě obecných pravidel určených zpravidla vnější, nadřízenou institucí.
- přesné rozdělení kompetencí a odpovědnosti (určované školou) – vyjádřené např. ve školním řádu připraveném vedením školy, rodiče jsou informováni o tom, co od nich škola požaduje, k jejich názoru se nepřihlíží.
- učitelé učí a rodiče je proto považují za odpovědné – škola je oficiální institucí předávající vzdělání, rodiče jsou informováni na formálních rodičovských schůzkách

Jednostranně spolupracující (škola směrem k rodině) – asi nejčastější:

- rodiče pasivně podporují školní cíle – škola je relativně otevřenější, nicméně pravidla určuje ona a zaměstnává i rodiče; učitelé nedokáží motivovat rodiče ke spolupráci, překážky aktivním rodičům však nekladou
- škola posílá informace rodičům co a jak mají dělat s dětmi doma – domácí úkoly, slovní úlohy, gramatika atd. ("V osnovách je toho tolik." "To si dopočítáte doma...", "Panc Novák, poradil jste synovi špatně, tak se to nepočítá.") Na rodiče se přesouvá část vzdělávání v rámci osnov. To samozřejmě zvýhodňuje děti rodičů se všemi pozitivními i negativními důsledky.

Rozvíjející vzdělávací program:

- zapojuje rodiče do vzdělávacího programu školy a klade důraz na formální i neformální domácí přípravu
- využívá odborné znalosti rodičů a jejich možnosti ve škole – umožňuje aktivní zapojení těch rodičů, kteří projevují zájem

Oboustranné spolupracující:

- učitelé i rodiče sdílí cíle výuky se zřetelem na všechny děti
- společně řeší problémy; typická je obousměrná komunikace
- spoluvytváření "školní kultury", "školní komunity" zaměřené nejen na vzdělávací program
- (možnost vytvářet Centra výměny a zdrojů informací pro pracovní skupiny rodičů a učitelů – je zde široké pole pro práci s nejrůznějšími typy rodin, škola může pružně reagovat na podněty zvenčí).

V současné době najdeme na našich školách celé uvečené spektrum. Míra aktivity při zapojení rodičů do výuky se může lišit i v rámci školy, mezi jednotlivými třídami. Podstatným prvkem je postoj vedení školy, zda dokáže práci učitelů navíc spojenou s rozvíjením kontaktů s komunitami a rodiči podpořit a ocenit. Nezasupitelná je role učitelů na prvním stupni, kdy se vzájemný vztah s rodiči utváří a stabilizuje a kdy jsou případné chyby napravitelné jen s vynaložením enormního úsilí.

Zapojení rodičů do dění a aktivit školního života

Existuje celá řada možností, jak informovat rodiče o dění a aktivitách jejich dítěte ve škole. Nejhrubší rozdělení by bylo na přímé a nepřímé. Mezi přímé můžeme zařadit klasifikaci (žakovská knížka, vysvědčení, třídní schůzky, návštěva v rodinách). Mezi nepřímé školní besídky, divadelní představení, sportovní utkání, veřejné prezentace výsledků školy atd.)

Rodičovské schůzky:

Návrh postupu Cangelosi (1994):

připravte si program schůzky:

- cíl (informace o konečném hodnocení, společná příprava plánu podpory domácí přípravy, organizace lyžařského výcviku atd.)
- pořadí témat, o nichž se bude hovořit
- pozvěte na schůzku i žáky (nikoli tedy "o nich bez nich")
- připravte místnost ve které se schůzka koná
- připravte pro každého účastníka jeden exemplář programu
- v průběhu schůzky se zaměřujte na popis situací, chování a okolností. Soustředte se na plány a cíle. Vyhněte se charakterizování a posuzování osob (rodičů i žáků)
- v průběhu schůzky pozorně naslouchejte, abyste usnadnili komunikaci. Řada rodičů neovládá vaši odbornou terminologii a někteří z nich nevystupují často veřejně se svým názorem před množstvím lidí. Usnadněte jim situaci.

Další způsoby jak zapojit rodiče

- Neformální zahajovací setkání s rodiči na začátku školního roku, kde je můžeme seznámit s osnovami, které děti budou v novém školní roce probírat, ukázat učebnice a učební materiály, se kterými budou pracovat a informovat o možnostech spolupráce. Na tomto setkání také můžete rodičům dát kontakt na vás (např. telefonní číslo k vám domů, e-mailovou adresu, atp.), kde vás v akutních případech seženou. Nebojte se toho, že rodiče tyto kontakty budou zneužívat, ale záleží jen na vás co

považujete za bezpečné. Mottem tohoto setkání pro vás může být to, že první kontakt je velmi důležitý a jistě vám pomůže ve vaší další spolupráci s rodiči.

- Uvítací dopis rodičům, kde se jim (pokud jejich dítě budete učit první rok) můžete představit a seznámit je s vaší filozofií vzdělávání. Takový dopis může také obsahovat seznam, toho čím by rodiče mohli být během školního roku nápomocni. Je opět dobré uvést na sebe kontakt nebo vaše konzultační hodiny.
- Pravidelné telefonické rozhovory, ve kterých můžete rodiče informovat o tom jak dítě prospívá ve škole, v čem se mu daří a v čem má potíže.
- Dopis rodičům, ve kterém popíšete pokroky dítěte, to čím prospěl třídnímu kolektivu atp.
- Návštěva v rodině může být oceňována zvláště u minoritních rodičů. Rodině tak vyjádříte svůj vztah k dítěti. Dáte najevo, že vám na žákovi záleží.

DOPORUČENÁ LITERATURA:

- Dinkmeyer, D., Mc Kay, G. (1996). Step: Efektivní výchova krok za krokem. Praha, Portál.
- Dreikurová – Fergusnová, E.. (1993) Adlerovská teorie – úvod do Individuální psychologie. Tišnov: SURSUM.
- Dreikurs, R., L. Grey. (1997). Logické důsledky. Nové Zámky, Dunajská Streda: ARTUS.
- Cangelosi, S. C. (1994). Strategie řízení třídy. Jak získat a udržet spolupráci žáků při výuce. Praha. Portál.
- Kasíková, H. (1997). Kooperativní učení, kooperativní škola. Praha: Portál.
- Volná, J. (2001) Umění dodávání odvahy in Koch (eds.) (2001) Další vzdělávání učitelů na prahu třetího tisíciletí – sborník prací. Pedagogické centrum Brno. Brno.

POUŽITÁ LITERATURA:

- Albertová, L. (1989). A teacher's Guide to Cooperative Discipline. Circel Pines, Minnesota:AGS.
- Albertová, L. (1996). Cooperatívne Discipline - Implementation Guide. Circel Pines, Minnesota:AGS.
- Ansbacher, H. L. and Ansbacher, R. R. (1956). The Individual Psychology of Alfred Adler. Basic Books. New York.
- Atkinsonová, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J.(1995). Psychologie. Praha. Victoria Publishing.
- Bonnie S Ho (2001): Family – centered, integrated services: Oportunity for school counselor in *Professional School Counseling, June Vol. 4, Issue 5, pg. 106. ISSN 10962409.*
- Cangelosi, S. C. (1994). Strategie řízení třídy. Jak získat a udržet spolupráci žáků při výuce. Praha. Portál.
- Čáp, J., Mareš, J. (2001) Psychologie pro učitele. Praha. Portál.
- Čechová, D. (1998). Kooperatívna výchova. Adlerovský program pre školských psychoógov a učitelov in Gajdošová, E., Herenyiová, G. (eds.) Metódy a programy práce školského psychoóga. Bratislava Psychoprof.
- Davidson, A. K. (Ed.) (1991). The Collected Works of Lidia Sicher: An Adlerian Perspective. Fort Bragg, QED Press.
- Dinkmeyer, D, Eckstein, D. (1993). Leadership by Encouragement. Kendall/Hunt Publishing Company.
- ! [Dinkmeyer, D., Mc Kay, G. (1996). Step: Efektivní výchova krok za korokem. Praha, Portál.]
- Dreikurová – Fergusnová, E.. (1993) Adlerovská teorie – úvod do Individuální psychologie. Tišnov: SURSUM.
- Dreikurs, R., L. Grey. (1997). Logické důsledky. Nové Zámky, Dunajská Streda: ARTUS.
- Dreikurs, R. (1998). Maintaining sanity in the classroom management techniques. Taylor&Francis.
- Dreikurs, R. (1987). Children: the challenge. New York, Penguin.
- Fontana, D. (1996). Psychologie ve školní praxi. Praha. Portál.
- Joosten, T (2000). Individuální psychologie ve škole. Pracovní materiál Mini ICASSI, Brno 2000.
- Kasíková, H. (1997). Kooperativní učení, kooperativní škola. Praha: Portál.
- Kratochvíl, S. (1998). Základy psychoterapie. Praha: Portál.